

Az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság erdeinek természetvédelmi célú vagyonkezelése

Markovics Tibor¹

A nemzeti parkok feladata egy-egy viszonylag háborítatlan táj természeti és kulturális kincseinek megőrzése és bemutatása. Az ember által nem vagy kevésbé háborított területeken a természetvédelmi kezelés viszonylag egyszerűnek tűnik, hiszen az ott tevékenykedő szakembereknek „csupán” őrizni kell az őserdőket, a háborítatlan pusztákat és egyéb természetes élőhelyeket. Az olyan vidékeken azonban, ahol az ember tájálalakító tevékenysége, a terület kiélése jelentősen átformálta a természetes tájakat – s ilyen Európa döntő része, benne hazánk is – már sokkal összetettebb a természetvédők feladata.

Légi fotó az Őrségi erdőkről (Fotó: Markovics Tibor)

Nincsenek őserdeink, s alföldi pusztáink is sokat szenvedtek a felszántástól, a túllegeltetéstől, helyenként rizsföldekké, libatelepekké alakították egykor őket, települések, ipartelepek épültek a helyükre.

A védett természeti területek kezelése sajátos tevékenység, jellemzője, hogy a nemzeti park igazgatóságok azt nem gazdasági nyereség elérése céljából végzik, az ilyen tevékenységből befolyó pénzt pedig a természetvédelmi célok megvalósításának finanszírozására fordítják.

Milyen célkitűzéseket határozhatunk meg, mivé is próbálhatjuk meg formálni a védett, de az évszázados tájhasználat során átalakított, többé-kevésbé tönkretett tájakat? E kérdésekre többféle választ adhatunk. A lehetséges válaszokat s ezek végrehajtása kapcsán végzett munkánkat próbálom most bemutatni hazánk legfiatalabb nemzeti parkjának a területén.

Történeti áttekintés

Az Őrség területe, mint a dunántúli területek jórésze is, egykoron nagy egybefüggő erdőrengeteg volt, fajgazdag, vegyeskorú, mozaikos szerkezetű erdőállományokkal. Az éghajlatváltozás hatására a tölgy, majd az azt követő *bükk I. korszakban* a fenyvesek visszaszorultak a területéről, a klimax állapotú erdőállományok meghatározó állományalkotó fafajai a bükk, valamint a kocsánytalan és a kocsányos tölgyek lettek.

A honfoglalást követően a gyarapodó népesség egyre nagyobb területeket hódított el a korábban háborítatlan erdőktől, s a tájhasználat kapcsán végzett vizsgálatok alapján a török idők után a táj mintegy egyharmada szántó, másik harmada gyepek lett, s csak a maradék harmad terület maradt erdő.

A táj használata folyamatosan, így napjainkban is változik, a felhagyott szántókon, gyepeken gyorsan elindul a

beerdősülés folyamata, ezért míg országos szinten a védett természeti területeken az erdők aránya 53%, az Őrségben jelenleg is nő az erdőterület aránya, s beleszámítva a nem erdőtervezett önerdősült területeket is, meghaladja a 70%-ot.

A tájra jellemző volt a kisparaszti szálaló erdőgazdálkodás, melyet professzoraink a tanulmányaink során mint korszerűtlen gazdálkodási módot említettek. S valóban, a fákat mai szemmel nézve nagyon fiatalon, 30-50 évesen kitermelték.

A Szalafői-őserdő (Fotó: Markovics Tibor)

Persze ha összevetjük a kor nagybirtokain folyó gazdálkodással, például a Batthyányak vagy a ciszterek erdeivel, akkor ott azt tapasztaljuk, hogy még a 20. század elején is 30-40 éves fordával (vágásfordulóval) vágták tarra legtöbb erdejüket. Egyszerűen azért, mert első-sorban tűzifára volt szükségük, s ezt ilyen korú állományokból tudták a legkényelmesebben kinyerni.

¹ okl. erdőmérnök, címzetes egyetemi docens (SoE EMK), nyugalmazott igazgató (ÖNPI)

A paraszti szálalóerdőknek azonban volt egy különlegessége, ami napjainkban különös értéket képvisel. Ezeket az erdőket nem vágták soha tarra, ez a gazdálkodási mód folyamatos erdőborítást biztosított. A nagybirtokokon, ahogy szerte Európában, a tarvágások technológiával termelték le az erdők fáit. Az erdőkielések korában azok felújításával nem foglalkoztak, így az ilyen erdők sarjerdővé alakultak. Az erdők felújításával csak a 19. században kezdtek törődni, s azt makkvetéssel vagy csemeteültetéssel oldották meg. A felújító vágások sokáig nem vagy csak alig-alig jelentek meg az őrségi erdőkben.

A tarvágások, a paraszti szálalógazdálkodás, a rendszeres alomgyűjtés és az erdei legeltetés hatására tömegessé vált a környék erdeiben az erdeifenyő, az Őrséget ezért hívták egykoron

A rendszerváltást követően az erdők mintegy fele magánkézbe került, zömük osztatlan közös tulajdonba. A tulajdonosok jelentős része innen elszármazott, az erdőkhöz nem értő emberek, ha akarnák, sem tudnák gondozni az erdőiket. Ezért a magánerdők mintegy fele azóta is rendezetlen erdő, egy-egy erdőtömb sokszor többszáz tulajdonosának esélye sincsen a gazdálkodás elindítására.

A nemzeti park alapításának története

Az Őrségben és a Vendvidéken a Természetvédelmi Hivatal munkatársai már az 1970-es években hozzáfogtak a nemzeti park szervezéséhez, de az akkor itt folyó meliorációs programot féltek a helyi agrárium vezetői, ezért a megyei tanács elnökével karöltve a helyi tsz lobbí a nemzeti park alapítását megakadályozta.

Jobb híján a Természetvédelmi Hivatal akkori elnöke, *Rakonczay Zoltán* tájvédelmi körzetet alapított. Az Őrségi Tájvédelmi Körzetet 1978-ban hozták létre, abban bízva, hogy így, adandó alkalommal könnyebb lesz majd a nemzeti park alapítása. Területe majd 38 000 hektár lett, 6-8-szoros kiterjedésben, mint az átlagos nagyságú tájvédelmi körzetek.

A későbbiekben aztán a nemzeti park megszervezését a helyi természetvédők folyamatosan napirenden tartották, s az 1990-es évek közepén aláírásgyűjtési akcióba kezdtek, majd vagy háromezer támogató nevében levélben kérték a környezetvédelmi minisztert a

nemzeti park alapítására. A társadalmi igény után aztán lassan a politikai akarat is megszületett, így lett 2002-ben, tízedikként nemzeti park az Őrség és a szomszédos Vendvidék.

A Pro Silva elvektől az erdőkezelési stratégiáig

A Nemzeti Park alapításakor az Igazgatóságunk összes vagyongezelt területe mindösszesen 887 ha volt, annak is a harmada út és árok, s csupán 228 ha erdő.

2003-ban kijelöltünk néhány erdőrésztletet Csörötnek határában, ahol elindítottuk kísérleti jelleggel a Pro Silva elvek szerinti, a természetes folyamatokra alapozott, folyamatos erdőborítást biztosító erdőkezelést.

E korábbi termelőszövetkezeti erdők azok minden hibájával rendelkeztek. Látszott rajtuk, hogy elhanyagolták a felújításukat, jelentős területen a gyertyán szinte elegyetlenül nőtt, s az üresen maradt foltokba évtizedekkel később lucfenyőt ültettek. Az állományban található erdeifenyők lassan elérik természetes életkoruk határát, így azok lépésről lépésre kitermelésre kerülnek. Az elpusztult, lábbon száradt fákat azonban nem vágjuk ki, ezek biztosítják folyamatosan az elvárt mennyiségű holtfát.

Az idős állomány sokat szenvedett a szarvastól, ezért gyakoriak az állományban a sarjcsokrok, a később ültetett luc pedig az utolsó szemig kéreghántott volt, s rohamosan pusztult.

Az első belenyúlás során eltávolítottuk valamennyi lucot, s lékeket nyitottunk az elgyertyánosodott foltokban.

„Gyántásországnak”. Az erdei legeltetés és az alomszedés a kisparaszti erdőkben még a 20. század közepén is folyt, majd lassan elenyészett.

Napjaink jellegzetes Őrségi, vendvidéki erdei ezért a lomelegyes erdeifenyvesek. Az elmúlt évszázad során nagy területeket újítottak fel elegyetlen lucfenyvesekkel, melyek napjainkban rohamosan pusztulnak. Az éghajlatváltozás nem kedvez a lucnak, a betűző szű lassan felszámolja a hazai lucosainkat.

Pusztuló lucfenyves az Őrségben (Fotó: Markovics Tibor)

Természetes újulat lékben, Pro Silva kísérleti területen (Fotó: Bonczók Beáta)

Többször is volt ígéretes tölgy és bükk makktermés, *de azt jórészt elfogyasztotta a vaddisznó és a szarvas*, s az ennek ellenére megjelenő újulat *sokat szenvedett a rendszeres vadragástól*, ezért kénytelenek voltunk villanypásztorral bekeríteni a területet. A kerítés építését megelőzően csak lassan, s elsősorban a gyertyán újult, azóta viszont már fajgazdag újulat fejlődik a megnyitott lékben.

Valamennyi 5 cm törzsátmérőt meghaladó fát megszámoztuk, majd számos paraméterét felvételeztük, s ezt a munkát időről időre megismételjük, hogy követni és értékelni tudjuk az általunk végzett beavatkozások hatását és eredményességét.

Csak a 2010-es évek közepétől nyílt lehetősége Igazgatóságunknak jelentős területvásárlásra, így napjainkra az összes vagyonkezelte területünk megközelíti a 6000 hektárt, melyből 3064 hektár erdő. Ezen erdők zöme jórészt a privatizáció során magánkézbe került volt termelőszövetkezeti területekből állt össze, jelentős része ráadásul osztatlan közös tulajdonban volt, és 1774 hektár most is az. Ahol lehetőségünk volt, ott egy-egy helyrajzi számot igyekeztünk maradéktalanul megvásárolni, ahol erre nem volt mód, ott használati megosztásra törekszünk a tulajdonostársakkal.

Ahogy gyarapodott az erdőterületünk, indokoltnak láttuk egy átfogó és részletes koncepció elkészíttetését, benne meghatározva erdőrésztlet szín-

ten, hogy mit is szeretnénk velük kezdeni az elkövetkező évtizedekben.

A munkával a Soproni Egyetem Növényteni és Természetvédelmi Intézetének munkatársait bíztuk meg. *Bartha Dénes* professzor irányításával 2016–2017-ben, Igazgatóságunk munkatársaival szorosan együttműködve készült el *Az Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság saját vagyonkezelésű erdeinek erdőstratégiája és kezelési koncepciója* című összefoglaló munka.

Felvételeztük valamennyi érintett erdőrésztlet természetvédelmi szempontból jelentős mutatóját, számba vettük a bennük található védett fajokat, továbbá vizsgáltuk többek között az állományok mozaikosságát, elegyességét, korosztályeloszlását, lékesedését, bolygatottságukat, özon- és idegenhonos fajok jelenlétét, s olyan kultúrtörténeti vonatkozásait is, hogy van-e nyoma az egykori legeltetésnek, a sarjerdő vagy a kispaszti szálalóerdő gazdálkodásnak. Ezen adatokkal kiegészítettük az erdészeti üzemtervünk erdőrésztlet-leíró lapjait, s így határoztuk meg, hogy az egyes erdőrésztletekben milyen feladatok várnak majd ránk az elkövetkezőkben. *A kezelés célja általánosságban a lehető legtermészetesebb állapotú erdők kialakítása.*

Természetvédelmi szempontból az optimális erdők az őserdők. Ilyenek azonban hazánkban nincsenek. Megfelelő természetvédelmi kezeléssel azonban elérhetjük, hogy velük szinte egyenértékű erdőket neveljünk.

A nemzeti parki erdőkezelést meghatározó hányadában a természetes folyamatokra alapozott, folyamatos erdőborítást biztosító tevékenységekkel kívánjuk megvalósítani. Középtávú célunkul tűztük ki továbbá a nagyszámú rendezetlen státuszú erdő felszámolását további vásárlásokkal, a monokultúrák és a fajszegény erdőállományok átalakítását, valamint a tömeges erdőpusztulások felszámolását. Az erdők kezelését nyilvánvalóan meghatározza számunkra, hogy melyik kezelési zónába kívánjuk, illetve tudjuk azokat besorolni, továbbá hogy osztatlan közös tulajdonban lévő erdeink kapcsán egyezségekre kell törekednünk a tulajdonostársakkal.

A nemzeti park kezelési övezetei

A kezelés szempontjából a nemzeti parkok területét három övezetbe sorolják. *A természeti övezetek* olyan, az emberi tevékenység által nem vagy alig érintett természetes vagy természetközeli állapotú területek, amelyen a természeti folyamatoknak meghatározó szerepe van. Jelentős kiterjedésük következtében önfenntartóak, változatos, stabil belső szerkezettel, ugyanakkor dinamikus változékonysággal rendelkeznek. Ebben az övezetben gazdálkodási tevékenység nem végezhető. Mivel az általunk birtokolt erdők nem összefüggő tömbökből állnak, így a tervezett természeti övezetbe csak azokat az erdőrésztleteket soroltuk be, melyek nagyobb, erdőgazdasági vagyoni-

Legelő európai bölények az Őrségi Nemzeti Park kezelési területén (Fotó: dr. Németh Csaba)

kezelésű erdőtömbök részét képezik, s erről a gazdálkodóval megegyeztünk.

Mindössze egyetlen terület van, amit a fentiekől eltérő okból soroltunk a természeti övezetbe. Az alapításunk óta dédelgetett álmunk volt, hogy egy nagyobb összefüggő területre viszsza telepítsük a hazánkból kipusztított *európai bölényt*, s számukra megpróbáljunk olyan háborítatlan területet biztosítani, ahol az általuk végzett bolygatások fogják a terület szukcesz-sziós folyamatait meghatározni. Sziszifuszi munkával, apró tételekben sikerült megvásárolnunk Kondorfa határában, a Hegy-völgy nevű területen egy erdőfoltokból és fátlan legelőterületekből álló közel 90 hektáros tömböt. Itt helyeztük el az Európa számos országából, de zömében a felvidéki Kistapolcsányról beszerzett bölényeinket.

Egy mindennemű gazdálkodástól és hasznosítástól mentes vadon területet alakítottunk ki a számukra. Bár még csak néhány éve lakják Európa legnagyobb emlősei, az európai bölények ezt az élőhelyet, máris számos változásnak lehetünk a szemtanúi.

A fátlan, gyeses területek beerdősülése megindult, a gyesben fokozatosan sűrűsödő cserjeszint képződik, melyet elsősorban kőkény és galagonya alkot, de megjelenik már az erdeifenyő, a rezgőnyár, a kocsánytalan tölgy és a vadkörte újulata is.

Az idősebb erdőfoltok számos fáját még 60-80 éves korban is intenzíven

hántják a bölények, így az erdőkben is, alig néhány évvel a bölények betelepítése után máris jelentős átalakulást tapasztalunk. Várhatóan a teljes terület be fog erdősülni, mely erdők azonban az egykori őserdőkhez hasonlóan, ligetes szerkezetűek lesznek. Bölényeink előszeretettel fogyasztják a gyertyánt, égert, cseresznyét, rezgőnyárat, de alkalmanként a méretes tölgyeket sem kímélik. Az akáchoz viszont ez idáig nem nyúltak. A terület jelentős részét alkotó, sokhelyütt áthatolhatatlan cserjéseket is intenzíven járkák és fogyasztják, megnyitva ezeket más állatok számára is. A bennük szép számmal fejlődő vadkörtekhez, vadalmákhoz így már a gímszarvas is hozzáfér, s a bölé-

nyeinkkel osztozkodnak a bőséges termésen.

A természetkímélő hasznosítás övezetébe és a szolgáltató övezetbe sorolt erdőrészeket, ahol ez lehetséges, kis lételes felújítással kívánjuk megújítani.

Az akácok, pusztuló lucosok esetében természetesen tarvágást és mesterséges felújítást alkalmazunk. A felújítások költségét rendkívül megnöveli, hogy minden ilyen esetben *kerítést vagyunk kénytelenek építeni. Ezek híján nem lehet sem a természetvédelmi elvárásoknak, sem az erdészeti előírásoknak megfelelő állományt felhozni.*

A Pro Silva elvek szerinti erdőkezelés munkálatai során mi is szembesülünk azzal a problémával, amellyel minden erdőgazda küzd, mármint hogy *egyre fogynak az erdei munkások. Alig néhányan hajlandók már ilyen nehéz fizikai munkát végezni, fát vágni, illetve erdőt ápolni.*

Szerencsére a korszerű gépekkel néhány nehéz kézi munka kiváltható. A lékek nyitását, s onnan a faanyag kiszállítását *döntő-rakásoló gépekkel és kiszállító szerelvényekkel* oldjuk meg. Először tartottunk tőlük, de bebizonyosodott, hogy jó munkaszervezéssel kíméletesen, *a visszamaradó állományban érdemi kárt nem okozva tudnak dolgozni* erdeinkben ezek a monstrok. A döntő-rakásoló gépeket bér-munkában alkalmazzuk, de rendelkezünk korszerű Valtra kihordó szerelvényekkel, így a faanyagot részben magunk közelítjük ki az erdeinkből.

Az egykori erdőkielési módok feltámasztása és megőrzése

A nemzeti parkok feladata az adott táj kultúrtörténeti értékeinek az óvása, őrzése is. Ilyen, az erdőkkel kapcsolatos

Döntő-rakásoló gép a kísérleti erdőnkben (Fotó: Markovics Tibor)

Nyíres fenyér az Őrségben (Fotó: Markovics Tibor)

kultúrtörténeti értéknek tekintjük a kisparaszti szálalóerdő gazdálkodást, az uradalmakban egykor kiterjedten alkalmazott sarjerdő gazdálkodást és az erdei legeltetést is. Mindezek a korszerű erdőgazdálkodással, a szigorú törvényi szabályozással a 19. század második felétől a 20. század közepéig fokozatosan megszűntek.

A *kisparaszti szálalógazdálkodás* egykor országszerte elterjedt volt, de a II. világháborút követően teljesen visszaszorult. A magánerdőket államosították, vagy a tulajdonosokat az erdekkel együtt termelőszövetkezetekbe kényszerítették. Hazánkban a szocializmus idején csupán az Őrségben és a Vendvidéken maradt apró magántulajdonú erdők, ahol aztán változatlan formában folyt az évszázadokon át űzött ősi gazdálkodás. Sajnos napjainkra már csupán néhányan gyakorolják, s egy-két évtized múltán már csak az emléke él majd.

E szálaló erdők ráadásul számos ritka, veszélyeztetett növényfajnak biztosítanak optimális élőhelyet. Bemutató céllal néhány korábban így kezelt erdőrészletben fenntartjuk ezt a gazdálkodási módot, s Apátistvánfalván az első belenyúláson már túl is vagyunk. Más szemmel kell itt az erdősznek gondolkodnia a jelölés során, mint a többi erdőben, hiszen a paraszti erdőkben a fák 30-60 éves korukban kerültek kitermelésre, a gazdáknak tűzifára, s néha épületfára volt csupán szüksége, s figyelni kell arra is, hogy a kitermelés szálaló jelleggel folyjon.

A *sarjgazdálkodás* néhány fafaj kivételével érthető okokból tilos. A korszerűtlen sarjgazdálkodásnak remek példáit látjuk még néhány szalafői er-

dőben, de ezek még nincsenek a mi kezelésünkben. Ha sikerül állami tulajdonba vonni közülük néhányat, úgy bemutatási célból ezekből is megőrizhető lesz néhány mint a középkor, egy letűnt világ meghatározóan jellemző erdőhasználati módja.

Vélhetően legalább részben az egykori túlhatalomokhoz köthető a nyíres fenyérek kialakulása is. A leromlott, elszavanyodott termőhelyek különleges törpecserjéknek adnak otthont, ezek megőrzését is indokoltnak tartjuk néhány helyen.

Erdői legeltetést napjainkban földrajzi értelemben a legközelebb Erdélyben, a Hargitán láthatunk már csak, de a 19. századig szinte minden erdőben folyt legeltetés. Sajnos egykori legelőerdőnk sincsenek még, de a magyartarka marháink és muraközi lovaink előszeretettel használják a legelőink közé beékelődő tervezetlen erdőfoltokat. Legelésük ré-

vén megnyílnak az erdőszegélyek, s számos fát hántanak meg, ezzel is megváltoztatva az erdőképet.

Területcserével került vagyonkezelésünkbe az erdőállományba szorult, a Lugos-patak völgyében kialakított, Lugosi-réteknek nevezett fás legelő, melyet egykor a Sigrayak a marháikat nyugati vásárookra hajtó tőzséreknek adtak bérbe. A gyönyörű öreg tölgyekkel teletűzdelt legelők fenntartását legeltetéssel tervezzük megoldani. Az öreg fákról lepotyogott makkot egykor az uradalom disznai fogyasztották el, ma a vaddisznóknak, szarvasoknak kedvelt tápláléka.

Az erdőkkel kapcsolatos feladatainknak természetesen még az elején tartunk, a nemzeti park alapítása óta eltelt 22 év szinte említésre sem méltó az erdők életében. A saját vagyonkezelésű erdők területének további növelésére komoly lehetőséget ad, hogy az osztatlan közös erdők birtokosai általában szívesen megválnak ezekről, hiszen legtöbbször semmi hasznukat nem látják. S a társadalmi érdek is az, hogy ezek az erdők végre megbízható kezekbe kerüljenek. Folytatva a megkezdett földvásárlásainkat, néhány év alatt a rendezetlen erdők körét teljesen fel lehetne számolni. Átmeneti lehetőség addig, amíg ezek az erdők állami tulajdonba nem kerülnek, hogy az Igazgatóság erdészeti szakszemélyzete lássa el ezen erdők erdőkezelési feladatait.

Biztos lesznek sikereink, de elkerülhetetlenül kudarcokra is számíthatunk, hiszen egy kevésbé kitaposott úton indultunk el. *A célunk azonban aligha fog változni, már mint hogy legyen minél több háborítatlan erdőnk, a többit pedig gondozzuk kíméletes módon, a természet védelme és a közjó érdekében.* ❁

A Lugosi-rétek (Markovics Tibor)